

Antikos mintis Lietuvoje: toli ir arti

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas.kacerauskas@vgtu.lt

Straipsnyje apžvelgiama antikos minties recepcija Lietuvoje. Teigiama, kad antikos minties išmanymas gali būti tam tikros visuomenės apskritai ir konkrečios mokslo bendrijos brandos rodiklis. Tačiau šis išmanymas nereiškia nekūrybingos antikos idėjų kartotės, priešingai, autoriaus teigimu, antikos idėjų išmanymas (*phronesis*) sietinas su jų kūrybinga tąsa plėtojant naujas gyvenimo būdo (*technē tou biou*) koncepcijas. Tai atitinka tiek antikos *technē* kaip kūrybos turinį, tiek Sokrato pliuralistines nuostatas individui kuriant savo gyvenimą. Autoriaus teigimu, antikos paveldas aktualus pirmiausia kaip gyvenimo kūrybos (*technē*) bei kūrybinio išmanymo (*phronesis*) sukabinimo menas. Iškeliama tezė: bet koks žvilgsnis į antiką ar kitus istorinius periodus, įsisavinančius antikos paveldą, yra užgožtas kitų laikotarpių antikos idėjų recepcijų, neatsiejamų nuo to meto visuomeninių siekių bei kūrybinių nuostatų. Antikos minties recepcija Lietuvoje apžvelgiama nuo Lietuvos filosofijos pradžios XVI a. pradžioje iki Antrojo pasaulinio karo. Teigiama, kad antikos mintis buvo įsisavinama plėtojantis ir sąmonėjant pačiai Lietuvos filosofijai. Minties kelias į antiką veda per tautinės bendrijos kultūros tapsmo regionus.

Raktažodžiai: antikos mintis, *phronesis*, *technē*, gyvenimo menas, kultūra, istorija

ĮVADAS

Kokią vietą mūsų kultūroje ir konkrečiai pasaulėžiūroje užima antikos mintis? Net probėgom mestas tiriantis žvilgsnis į Vakarų kultūros, ne išimtis Lietuvos kultūra, lytis (tiek kalbines, tiksliau – rašytines, tiek vaizdines) susiduria ne tik su mokslinės (mūsų atveju – filosofinės) terminijos antikos pamatu, bet ir pasaulio vaizdijimo būdu, kylančiu iš antikos. Kultūrą suvokiant kaip egzistencinę kūrybą¹, iškyla ir antikos nuostatos fonas, apimantis sokratiškąjį *technē* ir aristoteliškąjį *phronesis*. Sokrato *technē*, t. y. menas, įgauna turinį, kai kalbama apie gyvenimo kūrybą – *technē tou biou*. Iš čia kyla tiek etinės (atsakomybė už savo gyvenimo kūrybą), tiek estetinės (kūrybiniai egzistencijos siekiai) nuostatos. Savuoju *phronesis* Aristotelis apeliuoja į išmanymą, kuris yra ne tiek teorinis žinojimas, kiek žinių taikymas praktinėje veikloje, t. y. doros ir išminties būdu kuriant savo gyvenimą. Tačiau antikos *technē* ir *phronesis* sąvokos – ne vien tam tikro filosofinio konteksto terminai, bet ir individo egzistencinės kūrybos bendrijoje gairės, lydinčios jį Vakarų kultūros istorinės raidos keliu ir kartu esančios kaip paveldėtos teritorijos – Europos – skirtingų kartų sąsąukos priemonė. Maža to, jos yra ir skirtingų šios teritorijos regionų, kokių gali būti laikoma ir Lietuva, sąveikos priemonė.

Taigi minėtos antikos sąvokos gali būti ne tik rodiklis vertinant antikos minties recepciją šiuolaikiniame tam tikros tautinės bendrijos mąstyme, bet ir šios bendrijos integracijos

¹ Tai tiek siauresnė, tiek platesnė kultūros traktuotė lyginant su žmogaus kūryba apskritai, kaip dažnai suvokiama kultūra. Egzistencinė (gyvenimo) kūryba tarsi tėra viena kūrybos plotmių. Tačiau egzistencinė prieiga, kurios pirmumas seka iš egzistencijos baigtinumo, gali būti bendriausia nuostata bet kokios kultūros lyties atžvilgiu.

į antikos paveldo teritoriją veiksny. Maža to, kartu jos yra ir kaip (tautinių) bendrijų, sudarančių tam tikrą istorinį regioną (Europą), sankabos priemonė. Nors sąvokos, kaip tam tikros bendrijos žiūros išraiškos², turinys kinta dėl bendrijos istorinės raidos, jos turinys kaip tik matuojamas šia kaitos aprėptimi. Taigi kiekviena sąvoka reikalinga hermeneutinės-egzistencinės prieigos, kuri apima tiek dalies ir visumos santykį, tiek gyvenimo kūrybos nuostatas. Kalbėdami apie antikos minties recepciją Lietuvoje, susiduriame tiek su Lietuvos kultūros ir antikos paveldo santykiu, tiek su Lietuvos filosofijos ir Vakarų mąstymo, paveldėjusio antikos mintį, sąveika. Panašiai susiduriame tiek su individo bendrijoje, tiek su bendrijos istorinėje aplinkoje gyvenimu, kurio kūrybos agentai – individai, poliai, tautos ir tautų sąjungos. Kitaip tariant, dalis ir visuma čia keičiasi vaidmenimis, sudarydami tam tikrą istorinės komunikacijos lauką.

Antikos minties išmanymas gali būti tam tikros visuomenės apskritai ir konkrečios mokslo bendrijos brandos rodiklis. Kyla klausimas, ką reiškia „išmanymas“, jei bet kokia antikos idėja interpretuojama naujoje hermeneutinėje aplinkoje, t. y. egzistencinių siekių visuomoje. Tačiau šie siekiai ir bet koks supratimas (net naujausių reiškinių) taip pat veikiamas orientacijos į antikos sampratą. Šia prasme jokia istorinės bendrijos socialinė aplinka nėra nauja. Taigi išmanymas nereikia nekūrybingos antikos idėjų kartotės. Svarbus supratimo sandas – kūrybinė sąveika „įdarbinant“ senas idėjas naujoje aplinkoje. Todėl antikos idėjų išmanymas (*phronesis*) sietinas su jų kūrybinga tąsa plėtojant naujas gyvenimo būdo (*technē tou biou*) koncepcijas. Tai atitinka tiek antikos *technē* kaip kūrybos turinį, tiek Sokrato pliuralistines nuostatas kuriant savo gyvenimą. Antikos paveldas pirmiausia aktualus kaip gyvenimo kūrybos (*technē*) bei kūrybinio išmanymo (*phronesis*) sukabinimo menas. Antikos minties recepciją Lietuvoje apžvelgsiu dviem aspektais: kaip Lietuvos filosofijos pradžios keratinį akmenį (*Antikos mintis ir Lietuvos filosofijos pradžia*) ir kaip Lietuvos filosofijos sąmonėjimo veiksnį (*Antikos minties recepcija tarpukario Lietuvoje*). Kaip interpretacijos priemonę ir istorinio santykio bandymo akmenį turėsime prieš akis minėtas *technē* ir *phronesis* sąvokas, išreiškiančias istoriškai kintančias sampratas, kurių svarbiausia čia – priklausymo istorinei bendrijai, siekiančiai antiką, idėja.

ANTIKOS MINTIS IR LIETUVOS FILOSOFIJOS PRADŽIA

Lietuvos filosofijos pradžia, kuri sietina su dominikonų partikuliarinės mokyklos atsiradimu Vilniuje 1507 m., neišvengiamai buvo ir antikos idėjų įsisavinimo pradžia³. Antikos minties paveldo išmanymas iškilo dominikonų globėjo Tomo Akviniečio teologinės sistemos kaip krikščioniškosios Platono bei Aristotelio idėjų sintezės kontekste. Disputą čia, kaip ir kitose dominikonų veiklos regiono mokyklose, galima traktuoti kaip antikos minties įkrikščioninimo meną (*technē*). Stebėtinu būdu tomizmo pamatas – antikos koncepcijos⁴, iškilusios pagoniškoje senovės Graikijos aplinkoje, – Lietuvoje siejosi su įkrikščionintinu pagoniškuoju kultūriniu paveldu, kuris turėjo būti perdirbtas ir pervardytas. Kultūrinis perdirbimas ir pervardijimas – kita išmanymo (*phronesis*) briauna, kurios negalėjo ignoruoti partikuliarinės mokyklos absolventai, orientuoti ne tiek į teorinę žiūrą vienuolių celėse, kiek į praktinį darbą parapijose.

² Pavyzdys gali būti šiuolaikinė technikos sąvoka, nurodanti ir antikos *technē* (meno), neatsiejamo nuo gyvenimo kūrybos, turinį.

³ Plačiau apie tai žr. Plečkaitis 2008.

⁴ Pirmiausia Platono dieviškų idėjų ir Aristotelio nejudančio judintojo koncepcijos.

Nors Vilniaus universiteto steigėjas buvo kitas (jėzuitų) ordinas, beveik du šimtus metų iki pat Edukacinės komisijos pertvarkų su tomizmu čia tebandė varžytis škotizmas, t. y. su vieno antikos idėjų derinio krikščioniška interpretacija – kito derinio traktuotė. Lietuvos aukščiausioje ugdymo įstaigoje įsivyravęs tomizmas liudija ne tiek labiau platoninę akademinę aplinką (Tomas Akviniėtis – pakankamai nuoseklus aristotelininkas), kiek tam tikrą platoninių ir aristotelinių idėjų „įdarbinimą“, t. y. kūrybingą plėtotę, kuri visada atitinka bendrijos – tiek mokslinės universitete, tiek visuomenės už jo ribų – polinkius. Nors Vilniaus universitetas – Atgimimo epochos, sietinos su atogrąža į antikos idėjas, kūrinys, jo bendrijos tiek mokslinė, tiek ugdymo prieiga išliko viduramžiška (scholastinė) su jai būdinga antikos minties traktuote ir dėmesiu aristotelinės logikos problemoms⁵. Nepaisant to, kai kurie Vilniaus universiteto auklėtiniai ne tik žvelgė į antikos kultūrą Renesanso žmogaus akimis, bet ir plėtojo ją pripildydami to laiko ir savo regiono „puošmenomis“.

Šiame antikos paveldo ir naujybės reikmės kosmė⁶ ir gimė baroko kultūra, davusi naują impulsą liaudies žodinei (pagoniška?) kūrybai, suteikusi sostapiliui naują veidą ir žymėjusi „tvano“ (priešų antplūdžio), karo ir bado laikotarpį. Drauge tai buvo antikos idėjų „interpretacijų konflikto“ (Ricoeuras 1969) laikotarpis, kurį lydėjo retorikos, kaip antikos paveldo, antplūdis. Ši interpretacijų konfliktą suponavo susiklojančios skirtingos antikos recepcijos bangos, kurių kiekviena interpretuojama veikė kitas: heleniškoji antikos idėjų interpretacija, graikiškosios kultūros plėtotė Romos imperijoje, Renesanso atogrąža į graikų ir romėnų paveldą, baroko sinkretizmas, klasicizmo „grynų“ antikos formų siekis, istorizmo eklektikumas. *Bet koks žvilgsnis į antiką ar kitus istorinius periodus* (tarkim, baroko), *įsisavinančius antikos paveldą, yra užgožtas kitų laikotarpių antikos idėjų recepcijų, neatsiejamų nuo to meto visuomeninių siekių bei kūrybinių nuostatų*. Taip tarp skirtingų interpretuojamų antikos idėjų sluoksnių susidarė karinė padėtis (*polemios*), kuri yra bet kokių kūrybinių sąveikų, apimančių ir ateities vaizdijimą, aplinka. Tam tikros interpretacinės linijos pergales neišvengiamas rezultatas – filosofinė dieta, tam tikrų antikos nuostatų badas, nuo kurio kentėjo mokslo visuomenė, baroko epochoje įsigalėjus katalikybei.

Neatsitiktinai visuomenės raidai svarbios idėjos, paremtos antikos paveldu, buvo plėtojamos ir už Vilniaus universiteto sienų. Tą galima pasakyti apie Renesanso asmenybę A. Volaną, kuris, apeliuodamas į Platoną, kėlė politinės tikrovės, viešo gyvenimo, tautinio sambūvio, istorinės atminties klausimus. A. Volano filosofavimas, persipynęs su jo viešąja veikla, turėjo sąsają su Platono, kuriuo jis remiasi, *technē tou biou* (gyvenimo menu) siekiant įgyvendinti savo politines idėjas. A. Volaną su Platonu sieja ne tik domėjimasis valstybės valdymo menu, bet ir nuostata, kad teorinė prieiga neatsiejama nuo gyvenimo meno. A. Volanas sutelkė dėmesį į laisvės klausimą, kurio visybiškumas (platoninė prieiga) leido jam (1996) nagrinėti istorinės-politinės tikrovės, bendruomenės tapatumo bei tautos egzistencijos problemas. A. Volano reikalavimas turėti viešą valdovą išplaukė tiek iš antikos tradicijos, tiek iš LDK valdymo pamokų. Viešumas A. Volanui, besiremiančiam Platono ir Aristotelio politikos kaip polio viešo valdymo samprata, reiškė dalyvavimą kuriant bendrą gerovę kaip darnų luomų, kurių aplinkoje puoselėjami specialūs įgūdžiai (*technē*), sambūvį. *Technē tou biou* A. Volanui – drąsa gyventi kuriant viešą gerovę kaip visumą, augintiną mūsų – išmintingų, nuosaikių ir teisingų piliečių – dalies joje. Viešumas čia reiškė dalyvavimą kuriant teisingą socialinę aplinką, kuri veikia mūsų tapsmą joje ir kuri yra veikiama mūsų išmanymo (*phronesis*) siekių.

⁵ Plačiau apie aristotelinės logikos plėtotę Vilniaus universitete žr. Valatka 2009.

⁶ Plg. graikų *kosmos* – puošmena.

Retorika ir poetika antikoje taip pat yra viešo gyvenimo lytys. M. K. Sarbievijus, remdamasis antikos paveldu, iškėlė nedarnios dermės (*discors concordia*) ir darnios nederinės (*concors discordia*) formulę, kuri poetiką reprezentuotų kaip visybę žiūrą (vėl platonizmas), apimančią ne tik estetikos, bet ir etikos, religijos bei politikos egzistencinius matmenis. Šią formulę galima interpretuoti kaip filosofinės poetikos egzistencinę, t. y. gyvenimo būdo (*technē tou biou*), nuostatą, siejančią interpretacinę antikos idėjų provinciją ir jų civilizacinę visumą. M. K. Sarbievijus iškyla kaip antikos idėjų interpretatorius, siejantis tokius skirtingus žmogaus egzistencijos regionus, kaip poetinė kūryba, istorinis vaizdijimas, gyvenimo būdas. Vaizdinis „darnios nederinės“ turinys apima istorinės egzistencijos plotmę ir dvejopa prasme apeliuoja į Aristotelio *Poetiką* (1990), kur kalbama apie dramatišką įvykių (*mythos*) sąstatą (*systasis*) ir vaizdijamą poetinę visumą, kuri yra labiau filosofiška nei istorinė tikrovė.

Ž. Liauksminas, kaip ir jo pimtakai Vilniaus universitete, orientavosi į platų veiklos frontą, kuris daugiau ar mažiau siejosi su antikos palikimo recepcija. Bene labiausiai jį išgarsino knyga, skirta oratorinei praktikai ir retorikos menui (Liauksminas 2004a). Čia galima atsekti bent kelias sąsajas su antikos mintimi. Viena, pati orientacija į oratoriką ir retoriką yra antikos nuostata, kurią paveldėjome iš graikų polių, kur demokratinėje aplinkoje iškilo retorikos kaip įtikinėjimo meno reikmė. Antra, Ž. Liauksminas nuolat apeliuoja į iškiliausius antikos oratorius, kaip antai į senovės graikų Homerą, Demosteną, Lisiją, Isokratą, romėnų Ciceroną, Vergilijų ir kt. Trečia, retoriką Ž. Liauksminas apibrėžia kaip meną (*ars, technē*), taikytiną skirtingomis gyvenimo aplinkybėmis, reikalingomis skirtingų iškalbos būdų. Taigi jo pliuralistinė nuostata seka iš daugialypio gyvenimo – taip susiduriame su *technē tou biou* prieiga, kuri neatsiejama nuo antikos palikimo bei graikų ir lotynų kalbų išmanymo (*phronesis*). Ši žiūros (teorijos) ir gyvenimo (praktikos) sankiba būdinga ir Ž. Liauksmino muzikos vadovėliui (2004b). Be to, jam rūpėjo tiek krikščioniškasis retorikos turinys, tiek ir Lietuvos gyvenimo regionas⁷, retorika ir muzika Ž. Liauksminui – dvasinės visumos, kuri apima ir dialektiką (Liauksminas 2004c), dalys.

Apšvietos laikotarpis Lietuvoje, kaip ir kitur Europoje, pasižymėjo atogrąža į antikos kultūrą architektūroje (L. Stuoka-Gucevičius), dailėje (P. Smuglevičius), drabužių madoje. Tačiau šią susidomėjimo antikos paveldu bangą lydėjo beprecedentis filosofijos puolimas, kurio pasekmė – Edukacinės komisijos uždarytas Filosofijos fakultetas Vilniaus universitete. Viena, už tai buvo atsakingas pats Filosofijos fakultetas, kuriame, įsivyravus tomizmui ir antikos minties interpretacijos deficito sąlygomis, jau ilgus dešimtmečius nesiplėtojo filosofinė kūrybingos polemikos mintis. Kita, filosofų kalvės uždarymas, nukreiptas prieš „nenaudingas“ filosofines spekuliacijas, buvo pagrįstas dar Aristotelio pradėtu filosofijos išskaidymu į teorinę, praktinę ir pagalbinę, o tai ilgainiui virto kadaise neaprepiamos filosofijos teritorijos dalybomis tarp specialiųjų mokslų. Be to, šiems ir kitiems Apšvietos judesiams vadovavo racionalus protas – Platono palikimas.

Atskiro dėmesio nusipelno istoriografinis Palemono mitas, išniręs metraščiuose dar XV a. ir rimtai vertintas iki pat XIX a. pradžios, kai jis rado atgarsį T. Narbuto *Lietuvių tautos istorijoje* (1995 (1837))⁸. Šis mitas vertintinas kuo rimčiausiai kaip Lietuvos politi-

⁷ Anot E. Ulčinaitės (2004), Ž. Liauksmino graikų vadovėlis, pirmasis Lietuvos-Lenkijos valstybėje, atsirado iškilus reikmei lietuviams mokytis šios antikos kalbos.

⁸ Tiesa, netiesiogiai: T. Narbutas lietuviams kildina iš gelonų ir budinų – romėnų kaimynų (Narbutas 1995: 210–211), 21 ar 10 metais prieš Kristų atkeliavusių prie Nemuno.

nės-mokslinės bendrijos siekis sukabinti Lietuvos kultūrą (įskaitant kalbą ir pagoniškąją religiją) su antikos, būtent Romos, kultūra. Šis komunikacijos su antikos kultūra kanalas il-gus šimtmečius buvo kaip atspara sarmatiškai ideologijai ir tautiškos ideologijos pamatas. Lietuvos politikų užsakymu plėtota stačiatikių vienuolynuose, to meto mokslo įstaigose, ši nuoroda į romėnišką kilmę reiškė ir pretenziją į antikos paveldą, perduotiną teisėtiems paveldėtojams – Palemono ainiam. Čia lieka atviras klausimas, kas yra tikrasis antikos paveldas: (ne)išlikę paminklai, teritorijos, kalba, o gal išmanymas ir kūrybingai plėtojamas gyvenimo būdas?

ANTI-KOS MINTIES RECEPCIJA TARPUKARIO LIETUVOJE

Tarpukario Lietuvos filosofijoje persipynė kelios tendencijos. Viena, tautinės (Palemono ainių iškreiptos) kalbos pagrindu besiformuojanti filosofija turėjo pagrįsti kylančią tautinę ideologiją. Labiausiai tam tiko kultūros filosofijos vėliava, po kuria bandyta suburti ir tiesiogines bei netiesiogines antikos įtakas. Kita, tiek iš rytų (L. Karsavinas), tiek iš vakarų (V. Sezemanas) atvykę filosofai, nors perėmę naują filosofavimo kalbą, sukėlė senai ir drauge jaunai Lietuvos filosofijai skersvėjį, kuris išvartė antikos idėjų lentynas. Trečia, dar neišugdytai tarpukario filosofijai rūpėjo ugdymo idėjos, kurios neišvengiamai apeliavo į antikinį ugdymą.

Vydūnas – vienas retų lietuvių filosofų, kurie buvo veikiami Rytų, būtent Indijos, antikos minties paveldo. Nepaisant to, jį galima pavadinti lietuviškuoju Sokratu tiek dėl jo gyvenimo būdo, tiek dėl filosofinių nuostatų, neatskiriamų nuo gyvenimo kūrybos (*technē tou biou*). Nesiekdamas diplomų, mokslo laipsnių ir pedagoginių vardų Vydūnas orientuojasi vien į išmanymus, „prasidedant nuo senųjų indų, egiptečių, persų, graikų ir vėlesnių tautų išminties mylėtojų“ (Vydūnas 1990 (1936): 364). Taigi išmanymas ir gyvenimo menas Vydūnui, kaip ir Sokratui, – neatsiejami, jie išauga vienas iš kito sudarydami doros turinį. Individo gyvenimo kūrybos aplinka Vydūnui – tautinė bendrija, kuri, sudarydama doros namus, traktuotina kaip individas, reikalingas gyvenimo meno.

S. Šalkauskis savo kultūros filosofijoje (1990 (1926)), viena, apeliuoja į Aristotelio materijos (medžiagos) ir formos (lyties) doktriną, kita, Aristotelio pavyzdžiu orientuojasi į sistemingą mąstymą. Maža to, S. Šalkauskis remiasi Platono gėrio, grožio ir tiesos vienybe. Čia iškyla tam tikros prieštaros. Pirma, kultūros filosofijoje kultūra nelaikoma aukščiausiu žmogaus tikslu, kuris yra krikščioniškoji religija. Antra, minties sistema yra paremta „gyvenimo“ sąvoka, t. y. gyvastingumu ir kaita. Šias prieštaras bandoma įveikti į kultūrą žvelgiant kaip į kūrybą, *technē*, analogišką dieviškam kūrimo menui, o gyvenimo kūrybą traktuojant kaip platoniskų „tiesos, gėrio ir grožio idealų“ įgyvendinimą laisvai apsisprendus. Kantiškoji etika čia yra tiltas tarp Platono visybiško mąstymo ir gyvenimo meno nuostatų. Apskritai kultūros filosofija, atliepdama modernybės, kuri radosi susidūrus Apšvietos ir romantizmo tendencijoms⁹, poreikius, tapo antikos idėjų perdavimo kanalu.

L. Karsavinas savo *Europos kultūros istorijoje* (1991–1998 (1931–1937)) apmąsto, viena, Europos kaip dvasinio (ne geografinio) regiono kilmę, antra, kelia žmogaus kūrybos (kultūros) visumos klausimus, trečia, taiko filosofinę-istorinę prieigą. Kadangi visas jo dėmesys sutelktas į viduramžius, iš kurių L. Karsavinas kildina Europos kultūrą, neišvengiama atogrąža į vėlyvąją antiką, būtent Romos imperijos laikotarpį. Helenistinės filosofijos mokyklų, kaip an-

⁹ J. Habermaso (1994) teigimu, modernybės idėja glūdi vėlyvojoje antikoje, kai radosi naujas, krikščioniškasis, mąstymas.

tai gnosticizmo, neoplatonizmo, manicheizmo, idėjos jam rūpi dvejopai: kaip kultūros, kurios ašis – filosofija, istorikui ir kaip filosofui, kurio probleminė žiūra neatskiriama nuo istorinės. Be to, L. Karsavinas nuolat apeliuoja į vėlyvosios antikos gyvenimo pavyzdžius, t. y. antikos gyvenimo meną, kuris gretintinas su šiuolaikiniu.

A. Maceinos kultūros filosofija maitinama tiek tiesioginių, tiek netiesioginių antikos šaltinių. Jo tezės „kultūra yra būties kūryba“ ir „žmogus yra laisvas ir sąmoningas dieviškos tvarkos sankūrėjas“ išplaukia iš Platono idėjų teorijos ir Tomo Akviniečio teologijos, kuri, kaip sakėme, jau yra tam tikra (krikščioniška) platonizmo ir aristotelizmo sintezė. Savo kultūros filosofijoje A. Maceina (1991a (1936)) apeliuoja ir į Aristotelį. Turint omeny *Kulturphilosophie*, nukreiptos prieš Apšvietos racionalizmo (vertintino irgi kaip tam tikro platonizmo) įsigalėjimą, intencijas atgaivinti tautos dvasią (*Geist*), N. Berdiajevo mesianizmo atgarsius ir gaivinanti fenomenologinį vėjelį, šis žmogaus kūrybos (taip traktuojama kultūra) apmąstymų projektas, kuriuo apeliuojama ir į lietuviškąją kultūrą (Maceina 1991b (1938)), iškyla kaip kūrybinė sintezė, išmoningai interpretuojanti antikos idėjas XX a. pradžios filosofinių idėjų (Rytų ir Vakarų) kontekste.

V. Sezemanas, apmąstydamas Sokrato (1997a (1925)), Platono (1997b (1912), 1997e (1925)) ir Aristotelio (1997d (1959)) idėjas, nuolat kelia klausimą apie jų vietą šiuolaikiniame mąstyme ir kultūroje apskritai.

„Platoniškasis savęs pažinimo metodas ir dabar tebeturi savo filosofinę reikšmę. Taikomas šiuolaikinei problematikai, jis įgyja naują, gyvą prasmę. <...> Jis reikalauja tik nuosekliai priimti ir pripažinti amžiną tiesą, prie kurios vis grįžta filosofija: tik per žmogaus mikrokosmą eina kelias į visatos makrokosmo supratimą, tik pačiame žmogiškume pažįstamas tas aukščiausias užžmogiškumas, kuris jį supa ir pagrindžia“ (Sezemanas 1997e: 190).

Taigi V. Sezemano antikos filosofijos pamoka – praeities mąstymo ir dabarties siekių, filosofijos klausimų ir kultūrologijos uždavinių, individo (mikrokosmo) ir bendrijos (makrokosmo) sąveikos *technē*, kuris neatsiejamas nuo kūrybingos antikos idėjų plėtotės (*phronesis*). Antikos filosofijos išmanymas leidžia V. Sezemanui savarankiškai samprotauti apie laiką, kultūrą ir kūną (1997 (1935)). Apeliuodamas į Herakleito tapsmą, Sokrato gyvenimo meną, Aristotelio eudaimoniją, Horacijaus *carpe diem*, Epikūro kentėjimo stoką, Platono bei orfikų katarsį, senovės graikų kalokagatiją, V. Sezemanas plėtoja kultūros sampratą, neatsiejamą nuo žmogaus kūniškos ir laikinės patirties. Nuorodos į antikos gyvenimo meną (tarkim, į agoną – lenktynes) mąstytojui teikia minties erdvę – taigi ir *technē* laisvę samprotaujant apie „šiuolaikinės“ kultūros lytis, kaip antai sportą.

IŠVADOS

Antikos mintis – tiek toli, tiek arti. Viena, jos recepcija Lietuvoje yra netiesioginė ir veikiamą Vakarų minties madų. Kita, jos recepcija aktuali kaip gyvenimo meno nuostata, reikalinga antikos kultūros išmanymo. Tačiau bet koks išmanymas seka iš mūsų tikslų bei kūrybinių siekių. Antikos mintis, į Lietuvą atėjusi po krikščionybės skraiste, tapo gyvenimo kūrybos mokykla, reikalinga tiek išmanymo (*phronesis*), tiek meno (*technē*). Nuėjusi ilgą kelią paslėpta po krikščionybės skraiste, antikos mintis tampa atogrąžos į savo tiek individualų (sokratiškas ugdymas), tiek bendruomenės (Europos kultūros tapsmas¹⁰) tapatumą. Kiekvienam laikotarpiui būdingas antikos minties apmąstymas ieškant kanalo į artimą dvasinį regioną, kuriame

¹⁰ Plačiau apie Europos kultūros, kurios pradžia – antikoje, tapsmą žr. Rubavičius 2009; Broda 2009; Buijs 2009.

mes visada esame. Tačiau šis išmanymas galimas tik plėtojant gyvenimo meną, kuris labai rūpėjo tokiems antikos mąstytojams kaip Sokratas. Maža to, minties kelias į antiką visuomet veda per tautos kultūros tapimo regionus. Taigi tai yra drauge ir tautinės bendrijos gyvavimo mokykla.

Gauta 2011 09 27

Priimta 2011 10 02

Literatūra

1. Aristotelis. 1990. „Poetika“, iš *Rinktiniai raštai*. Vertė V. Sezemanas. Vilnius: Mintis, 275–320.
2. Broda, M. 2009. “European civilization, the sacrality and secularity: between sacrum and prophanum: authority, knowledge, democracy“, *Limes* 2(2): 116–125.
3. Buijs, G. J. 2009. “The souls of Europe“, *Limes* 2(2): 126–139.
4. Habermas, J. 1994. *Die Moderne – ein Unvollendetes Projekt*. Leipzig: Reclam Verlag.
5. Karsavinas, L. 1991–1998 (1931–1937). *Europos kultūros istorija*. T. 1–6. Vilnius: Vaga.
6. Liauksminas, Ž. 2004a. „Praxis oratoria / Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės“, iš *Rinktiniai raštai / Opera selecta*. Vilnius: Mintis, 51/52–230/231.
7. Liauksminas, Ž. 2004b. „Ars et praxis musica / Muzikos teorija ir praktika“, iš *Rinktiniai raštai / Opera selecta*. Vilnius: Mintis, 302/303–338/339.
8. Liauksminas, Ž. 2004c. „Medulla dialecticae / Dialektikos branduolys“, iš *Rinktiniai raštai / Opera selecta*. Vilnius: Mintis.
9. Maceina, A. 1991a (1936). „Kultūros filosofijos įvadas“, in *Raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis, 21–218.
10. Maceina, A. 1991b (1938). „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra“, in *Raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis, 395–524.
11. Narbutas, T. 1995 (1837). *Lietuvių tautos istorija*. T. II. Vilnius: Mintis.
12. Plečkaitis, R. 2004. *Lietuvos filosofijos istorija*. T. I. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
13. Plečkaitis, R. 2008. „Filosofijos atsiradimas Lietuvoje“, *Problemos* 73: 9–17.
14. Ricœur, P. 1969. *Le conflit des interprétations*. Paris: Éditions du Seuil.
15. Rubavičius, V. 2009. “European civilization and its region(s): European demos: democracy deficit and national feelings“, *Limes* 2(2): 93–105.
16. Sarbiewski, M. K. 1958. *Wykłady poetyki*. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich.
17. Sezemanas, V. 1970. *Estetika*. Vilnius: Mintis.
18. Sezemanas, V. 1997a (1925). „Sokratas ir savęs pažinimo problema“, iš V. Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*. Vilnius: Mintis, 3–43.
19. Sezemanas, V. 1997b (1912). „Platono etika ir blogio problema“, iš V. Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*. Vilnius: Mintis, 44–62.
20. Sezemanas, V. 1997c (1935). „Puota ir Faidonas – ne tik du gražiausi perlai Platono dialogų vėrinyje“, iš V. Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*. Vilnius: Mintis, 63–86.
21. Sezemanas, V. 1997d (1959). „Aristotelio gyvenimas ir filosofinė kūryba“, iš V. Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*. Vilnius: Mintis, 87–139.
22. Sezemanas, V. 1997e (1925). „Platonizmas, Plotinas ir dabartis“, iš V. Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*. Vilnius: Mintis, 140–190.
23. Šalkauskis, S. 1990 (1926). „Kultūros filosofija“, in *Raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis, 159–342.
24. Ulčinaitė, E. 2004. „Žygmatas Liauksminas: humanitarinio mokyimo tobulintojas“, iš Ž. Liauksminas. *Rinktiniai raštai / Opera selecta*. Vilnius: Mintis, 47–50.
25. Valatka, V. 2009. “The history of logic in Lithuania: the theory of universals in the 16th Century“, *Filosofija. Sociologija* 20(3): 173–181.
26. Vydūnas. 1990 (1936). „Sąmonė“, iš *Raštai*. T. I. Vilnius: Mintis, 361–547.
27. Volanas, A. 1996a. „Apie politinę arba pilietinę laisvę, – knygelė, kurią tikrai verta paskaityti“, iš A. Volanas. *Rinktiniai raštai*. Sud. M. Ročka, I. Lukšaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 50–114 (lot.), 115–181 (liet.).

TOMAS KAČERAUSKAS

Antique thought in Lithuania: Distant and close

Summary

The article deals with the perception of antique thought in Lithuania. According to the author, knowing antique thought could be a factor of maturity of society in general and of scientific community in particular. However, knowing does not mean uncreative repetition of antique ideas. On the contrary, knowledge (*phronesis*) of antique ideas should be connected with their creative continuance by developing new conceptions of life art (*technē tou biou*). It corresponds both to antique *technē* as the content of creation and pluralistic attitudes of Socrates by creating one's individual life. According to the author, antique heritage is actual first of all as the art of linking life creation (*technē*) and creative knowledge (*phronesis*). The author develops this thesis as follows: every look at antiquity and other historical periods that assimilate antique heritage is upstaged by the receptions of other historical periods, receptions that are inseparable from social aspirations and creative attitudes of that time. The reception of antique thought in Lithuania has been shown from the beginning of Lithuanian philosophy in the early 16th century until the Second World War. The antique thought has been assimilated by developing Lithuanian philosophy. The way of thought leads through the regions of becoming the culture of the national community.

Key words: antique thought, *phronesis*, *technē*, art life, culture, history